(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

७४१ सर्वोच्च न्यायालय अहवाल (१९९५) २ एस.सी.आर.

पॉलिटेक्निक नामे लार्सन अँड टुब्रो इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी आणि अन्य

वि.

ऑल इंडिया कौन्सिल फॉर टेक्निकल एज्युकेशन आणि इतर

१० मार्च, १९९५

[न्या. बी.पी. जीवन रेड्डी आणि न्या. सुहास सी. सेन]

शिक्षण:

पॉलिटेक्निक इन्स्टिटयूट केवळ पब्लिक लिमिटेड कंपनीने आपल्या कर्मचाऱ्यांच्या मुलांसाठी केली आहे-कोणतेही शुल्क आकारले जात नाही-गुणवत्तेच्या आधारावर प्रवेश-आरक्षण धोरण अवलंबले गेले-उन्नीकृष्णन यांच्या अनुषंगाने तयार करण्यात आलेल्या योजनेत समाविष्ट नाही-उन्नीकृष्णन यांचा मूळ हेतू आणि उद्दिष्ट पूर्ण केल्यामुळे अटींच्या अधीन राहून काम करण्याची परवानगी देण्यात आली आहे.

भारतीय राज्यघटना -अनुच्छेद ३२.

लार्सन अँड टुब्रो लिमिटेड या पब्लिक लिमिटेड कंपनीने त्यांनी स्थापन केलेल्या

ट्रस्टद्वारे चालविण्यासाठी पॉलिटेक्निक इन्स्टिट्यूटची स्थापना केली. कंपनीने या ट्रस्टमध्ये भरलेली रक्कम प्राप्तिकर कायद्यानुसार कंपनीच्या मूल्यांकनात वजावट म्हणून दिली जात नसल्याने ट्रस्ट काढून घेण्यात आला. संस्थेत प्रवेश केवळ लार्सन अँड टुब्रो ग्रुपच्या त्या कर्मचा-यांच्या मुलांसाठी खुला होता, ज्यांना किमान ५ वर्षे सेवेत सामावून घेण्यात आले होते, प्रवेश निव्वळ गुणवत्तेच्या आधारे दिले जात होते आणि कोणतेही शुल्क आकारले जात नव्हते. आरक्षणासंदर्भातील सरकारी नियमांचे पालन करण्यात आले. संस्था सुरू करण्यास परवानगी देताना शासनाने घालून दिलेल्या काही अटींचे संस्थेने पालन केले.

उन्नीकृष्णन जे.पी. वि. आंध्र प्रदेश, [१९९६] १ एससीसी ६४५। मध्ये या न्यायालयाच्या न्यायनिर्णयानंतर ऑल इंडिया कौन्सिल फॉर टेक्निकल एज्युकेशन (ए.आय.सी.टी.ई.) यांना नियम तयार केले, जे उन्नीकृष्णन मधील योजना आणि निर्देशांशी सुसंगत आणि पुढे जात होते, 'तंत्रशिक्षण देणाऱ्या महाविद्यालयांसह व्यावसायिक महाविद्यालयांच्या प्रवेशातील आर्थिक व अन्य गैरप्रकारांना आळा घालणे आणि अशा महाविद्यालयांतील प्रवेशांचे नियमन करणे, हा उन्नीकृष्णनमध्ये आखण्यात आलेल्या योजनेमागचा हेतू होता.

ऑल इंडिया कौन्सिल फॉर टेक्निकल एज्युकेशन (अखिल भारतीय तंत्रशिक्षण परिषद) ने तयार केलेल्या योजनेत याचिकाकर्ते-संस्था स्वत:ला सामावून घेऊ शकली नाही आणि म्हणून सरकारकडे सवलतीसाठी अर्ज केला जो मंजूर झाला नव्हता. त्यामुळे ही रिट याचिका दाखल करण्यात आली आहे.

रिट याचिका निकाली काढताना या न्यायालयाने खालीलप्रमाणे निर्णय दिला:-

१. कंपनीच्या गरजा लक्षात घेऊन विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षण देणे आणि शक्य तितक्या प्रमाणात त्यांना कंपनीच्या सेवेत सामावून घेणे ही अपीलकर्त्याची कल्पना आहे. अशा प्रकारे हे स्पष्ट आहे की ज्या हेतूने ही संस्था सुरू केली गेली आहे आणि चालविली गेली आहे ती कोणत्याही प्रकारे उन्नीकृष्णन मध्ये नमूद केलेल्या योजनेद्वारे साध्य करण्याचा प्रयत्न केलेला मूळ हेतू आणि उद्दिष्ट आणि ए.आय.सी.टी.ई. द्वारे तयार केलेल्या नियमांशी विसंगत नाही. (७४७-एफ)

२. प्रस्तुतच्या प्रकरणात, म्हणून संस्थेला सध्याप्रमाणेच कार्य करण्यास परवानगी दिली जाऊ शकते, म्हणजेच महाराष्ट्र शासनाने घातलेल्या अनेक अटींच्या अधीन राहून, उदा. (१) कोणत्याही विद्यार्थ्याकडून कोणतेही शुल्क आकारले जाणार नाही; (२) विद्यार्थ्यांचे पालक किमान एक वर्षे कंपनीच्या सेवेत असणे आवश्यक आहे; (४) आरक्षणासंदर्भातील शासकीय नियमांचे पालन केले जाते व (५) जेथे मागासवर्गीय प्रवर्गात उमेदवार उपलब्ध नसतील, त्या जागा खुल्या प्रवर्गातील उमेदवारांना दिल्या जातील. इतर सर्व बाबतीत ऑल इंडिया कौन्सिल फॉर टेक्निकल एज्युकेशनने तयार केलेले नियम तसेच महाराष्ट्र शासनाच्या शिक्षण व रोजगार विभागाने (संचालक, तंत्रशिक्षण, मुंबई, यांचे कार्यालयासह) बनविलेले संबंधित नियम व कायदे, असल्यास लागू होतील. महाराष्ट्र सरकार आणि ऑल इंडिया कौन्सिल फॉर टेक्निकल एज्युकेशन यांना तपासणी, अभिलेख आणि माहिती मागविण्याचा आणि संस्था, वरील अटींचे पालन करीत आहे की

नाही याची खात्री करण्यासाठी इतर सर्व पावले उचलणे खुले असेल.

३. उन्नीकृष्णनमधील योजनेच्या एका वाक्खंडानुसार आवश्यक असल्याप्रमाणे, संस्था सार्वजनिक/धर्मादाय न्यायाद्वारे चालविली जाण्याची अट, एकट्या या संस्थेच्या बाबतीत पुढील अटींच्या अधीन रद्द केली होती. उदा. (१) कंपनी ने जर आधी उघडले नसेल तर, याचिकाकर्त्या संस्थेशी संबंधित स्वतंत्र खाते उघडावे, (२) संस्थेवर झालेला सर्व खर्च व संबंधित संस्थेने प्राप्त केलेले इतर कोणतेही पैसे त्यामध्ये प्रविष्ट करावेत तसेच सदर रकमांच्या वापराचा तपशीलही त्यामध्ये प्रविष्ट करावा. (७४६-डी, एच ७४७-ए)

उन्नीकृष्णन जे.पी. विरुद्ध आंध्र प्रदेश राज्य, [१९९३१ १ एससीसी ६४५]

भिस्त ठेवली.

दिवाणी मूळ अधिकारक्षेत्र: रिट याचिका (सी) क्र. ७३८/१९९४

(भारतीय राज्यघटना अनुच्छेद ३२ अन्वये)

याचिकाकर्त्यांच्या वतीने के. के. वेणुगोपाल, के. व्ही. विश्वनाथन, विक्रम बी. त्रिवेदी आणि भरत सांगल.

प्रतिवादीसाठी जे. पी. वर्गीस आणि एस. पी. शर्मा.

राज्यातर्फे जे. रामा मूर्ती, एस. एम. जाधव आणि भस्मे.

न्यायालयाचा न्यायनिर्णय न्या. बी. पी. जीवन रेड्डी - यांनी पारित केला.

लार्सन अँड टुब्रो लिमिटेड ही पब्लिक लिमिटेड कंपनी या देशातील अग्रगण्य अभियांत्रिकी संस्था आहे. विविध प्रकल्पांसाठी लागणारे मोठे मनुष्यबळ त्यांना मिळाले आहे. सन १९८३ मध्ये त्यांनी लार्सन अँड टुब्रो इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजीची स्थापना केली. संस्थेची स्थापना व संचालन करण्यासाठी 'लार्सन अँड टुब्रो स्टाफ अँड वेल्फेअर ट्रस्ट' या ट्रस्टची स्थापना करण्यात आली. काही कायदेशीर गुंतागुंतीमुळे ही संस्था ट्रस्टला बाजूला सारून थेट कंपनीमार्फत चालविली जात असल्याचे सांगण्यात येते. या संस्थेत चार वर्षांच्या पदविका अभ्यासक्रमात शिक्षण दिले जाते- डिप्लोमा इन मेकॅनिकल इंजिनीअरिंगच्या साठ जागा आणि इलेक्ट्रिकल इंजिनीअरिंगमधील पदविका साठ जागा. या रिट याचिकेत दाखल करण्यात आलेल्या प्रॉस्पेक्टसच्या प्रतीनुसार, प्रवेश केवळ लार्सन अँड टुब्रो ग्रुप ऑफ कंपनीच्या कर्मचाऱ्यांच्या मुलांसाठी खुला आहे. आपल्या मुलास पात्रतेचा दावा करता यावा यासाठी कर्मचाऱ्याने प्रवेशाच्या वर्षाच्या १ जुलै रोजी कन्फर्म कर्मचारी म्हणून किमान पाच वर्षे सेवा करणे आवश्यक आहे. महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक शिक्षण मंडळाच्या माध्यमिक प्रमाणपत्र परीक्षेत किंवा समकक्ष परीक्षेत मिळालेल्या गुणांच्या आधारे निश्चित केलेल्या गुणवत्तेच्या आधारे प्रवेश दिला जातो. सर्वसाधारण उमेदवारांच्या बाबतीत किमान गुण पन्नास टक्के तर मागासवर्गीय विद्यार्थ्यांच्या बाबतीत पंचेचाळीस टक्के आहेत. ३४ टक्के जागा मागासवर्गीयांच्या बाजूने राखीव असल्याचे सांगण्यात येते. पुढे श्री के.के. वेणुगोपाल, याचिकाकर्त्यांचे विद्वान वकील, यांनी आमच्यासमोर असे म्हटले की, संबंधित संस्थेत प्रवेशासाठी किंवा / किंवा शिक्षणासाठी विद्यार्थ्यांकडून किंवा त्यांच्या पालकांकडून कोणतेही शुल्क आकारलेले किंवा गोळा केलेले

नाही. महाराष्ट्र शासनाने सन १९८३ मध्ये ही संस्था विशिष्ट अटींच्या अधीन राहून सुरू करण्यास परवानगी दिली होती; (१) सदर संस्थेच्या कोणत्याही विद्यार्थ्याकडून कोणतेही शुल्क आकारले जाणार नाही, (२) विद्यार्थ्यांचे पालक हे भारतीय नागरिक असावेत; (३) वडील/आई किमान पाच वर्षे कंपनीच्या सेवेत असणे आवश्यक आहे; (४) मागासवर्गीयांसाठी चौतीस टक्के जागा राखीव ठेवण्याबाबतच्या सरकारी नियमांचे पालन करणे आणि (५) मागासवर्गीय प्रवर्गात जेथे उमेदवार उपलब्ध नाहीत, तेथे त्या त्या जागांवर खुल्या प्रवर्गातील उमेदवार भरले जातील. असे म्हटले आहे की या अटींचे पूर्णपणे आणि प्रामाणिकपणे पालन व अनुसरण संस्थेमार्फत केले जात आहेत.

४ फेब्रुवारी १९९३ रोजी, या न्यायालयाने उन्नीकृष्णन जेपी विरुद्ध आंध्र प्रदेश राज्य, [१९९३] १ एससीसी ६४५ मध्ये व्यावसायिक महाविद्यालयांमध्ये प्रवेश घेण्यासाठी एक योजना तयार करण्याचा न्यायनिर्णय दिला, ज्यात अभियांत्रिकी मध्ये तांत्रिक शिक्षण देणाऱ्या महाविद्यालयांचा समावेश आहे. या संस्थांमधील आर्थिक व इतर गैरव्यवहारांना आळा बसावा आणि यातील बहुतांश संस्थांचे रूपांतर शिक्षणाच्या दुकानांमध्ये होऊ नये, हा या योजनेमागचा हेतू होता. या कॉलेजांमधील प्रवेशाचे नियमन करण्याचा विचार होता. पन्नास टक्के जागा निव्वळ गुणवत्तेच्या (जे केवळ नाममात्र शुल्क भरतील) आधारे भरणार आहेत आणि उर्वरित पन्नास टक्के जागा 'पेमेंट सीट' मानून भरल्या जाणार आहेत, ज्या जागांवर प्रवेशही गुणवत्तेच्या आधारे होणार होता. अनेकांनी दाखल केलेल्या पुनरावलोकन याचिकांवर अनिवासी भारतीयांसाठी ठराविक टक्के जागा उपलब्ध करून

देण्यापुरतीच त्यांची दखल घेण्यात आली. पाच टक्के जागा अनिवासी भारतीय विद्यार्थ्यांसाठी राखीव ठेवण्याचे निर्देश देण्यात आले होते. असे दिसून येते की ४ फेब्रुवारी १९९३ रोजी निकाली काढण्यात आलेल्या रिट याचिकांच्या बॅचमध्ये याचिकाकर्ते रिट याचिकाकर्त्यांपैकी एक नसले तरी याचिकाकर्ते त्यातील पुनरावलोकन याचिकाकर्त्यांपैकी एक होते.

उन्नीकृष्णन मधील न्यायनिर्णयाच्या अनुषंगाने ऑल इंडिया कौन्सिल फॉर टेक्निकल एज्युकेशनने, १९८७ अंतर्गत, ए.आय.सी.टी.ई (व्यावसायिक महाविद्यालयांमधील प्रवेशासाठी शुल्क आणि मार्गदर्शक तत्त्वांचे निकष आणि मार्गदर्शक तत्त्वे) नियमावली, १९९४ दिनांक २० मे १९९४, आणि ए.आय.सी.टी.ई. (नवीन तांत्रिक संस्था सुरू करण्यास मान्यता देणे, अभ्यासक्रम किंवा प्रोग्राम सुरू करणे आणि अभ्यासक्रमांसाठी जागांच्या प्रवेश क्षमतेस मान्यता देणे) नियमावली १९९४, दिनांक ३१ ऑक्टोबर १९९४ अश्या दोन नियमावली तयार केल्या. ह्या नियमावली वरील निर्णयातील योजना आणि निर्देशांच्या अनुषंगाने तयार करण्यात आल्या आहेत.

याचिकाकर्ते-संस्था या योजनेत स्वत:ला सामावून घेऊ शकत नसल्याने त्यांनी महाराष्ट्र शासनाकडून व ए.आय.सी.टी.ई.कडून सूट व योग्य आदेशासाठी अर्ज केला. ती सध्याच्या योजनेनुसार चालू ठेवण्यास परवानगी द्यावी आणि त्याचवेळी सरकार व परिषदेने दिलेली मान्यता व संलग्नता नाकारू नये किंवा मागे घेऊ नये, अशी विनंती करण्यात आली होती. परिषदेने ही विनंती मान्य करण्यास असमर्थता दर्शविल्याने

सध्याची रिट याचिका दाखल करण्यात आली.

वर नमूद केलेल्या वस्तुस्थितीवरून लक्षात येईल की ही संस्था अभियांत्रिकी महाविद्यालय नसून केवळ पॉलिटेक्निक अर्थात तंत्रशिक्षण पदविका आहे, याचा अर्थ प्रामुख्याने कंपनीतील कर्मचारी यांच्या तुलनेने खालच्या स्तरातील मुलांना ही संस्था सेवा देईल, हे केवळ कर्मचा-यांच्या मुलांपुरते मर्यादित आहे आणि तेही प्रवेशाच्या संबंधित वर्षाच्या १ जुलै रोजी किमान पाच वर्षे कन्फर्म सेवेत असलेल्या कर्मचाऱ्यांपुरते. प्रवेशासाठी किंवा शिक्षण देण्यासाठी कोणतेही शुल्क आकारले जात नाही. (वसतिगृहातील प्रवेश हा अर्थातच वेगळा विषय आहे आणि त्यासाठी शुल्क आकारले जाते, त्यावर हरकत घेता येत नाही.) पात्रता परीक्षेतील गुण, म्हणजेच महाराष्ट्र राज्य मंडळ किंवा माध्यमिक शिक्षण मंडळामार्फत घेण्यात येणाऱ्या एसएससी परीक्षेत मिळालेले गुण किंवा इतर कोणत्याही समकक्ष परीक्षेच्या अनुषंगाने गुणवत्तेच्या आधारे प्रवेश दिले जात आहेत. बाहेरील विद्यार्थ्याला प्रवेश दिला जात नाही. कंपनीच्या गरजा लक्षात घेऊन विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षण देणे आणि त्यांना शक्य तितक्या प्रमाणात कंपनी सेवेत सामावून घेणे हा यामागचा हेतू आहे. त्यामुळे ही संस्था ज्या हेतूने सुरू करण्यात आली आहे आणि त्याची देखभाल व संचालन केले जात आहे, ते उन्नीकृष्णन मध्ये सांगितलेल्या योजनेद्वारे साध्य करण्याचा मूळ हेतू आणि उद्दिष्ट आणि ए.आय.सी.टी.ई.ने आखलेल्या नियमांशी कोणत्याही प्रकारे विसंगत नाही हे उघड आहे. त्यामुळे संस्थेला सद्यस्थितीत म्हणजेच येथे आधी नमूद केलेल्या अनेक अटींच्या अधीन राहून काम करण्यास परवानगी

देण्याकडे आमचा कल आहे. इतर सर्व बाबतीत ऑल इंडिया कौन्सिल फॉर टेक्निकल एज्युकेशनने तयार केलेले नियम तसेच महाराष्ट्र शासनाच्या शिक्षण व रोजगार विभागाने (तंत्रशिक्षण संचालक कार्यालय, मुंबई सह) बनविलेले संबंधित नियम व नियमावली, असल्यास लागू होतील. असे स्पष्ट केले आहे की, संस्था सुरु करण्यासाठी परवानगी देताना महाराष्ट्र शासनाने घातलेल्या वरील अटी पाळल्या जातील. महाराष्ट्र शासन आणि ऑल इंडिया कौन्सिल फॉर टेक्निकल एज्युकेशनला, तपासणी, अभिलेख व माहिती मागविणे आणि संस्था वरील अटींचे पालन करीत आहे की नाही याची खात्री करण्यासाठी इतर सर्व पावले उचलणे खुले असेल. यासाठी संस्था दरवर्षी प्रवेशासाठी अर्ज केलेल्या आणि ज्यांना प्रवेश देण्यात आला आहे, अशा विद्यार्थ्यांच्या तपशीलाचे निवेदन सरकार आणि परिषद या दोघांनाही पाठवेल. निवेदनात विद्यार्थ्यांचा संपूर्ण तपशील तसेच त्यांच्या पालकांचा तपशील (कंपनीच्या सेवेत), त्यांच्या सेवेचा तपशील, प्रत्येक अर्जदाराने मिळवलेले गुण आणि एकात्मिक गुणवत्ता यादी आणि मागास प्रवर्गातील विद्यार्थ्यांची स्वतंत्र गुणवत्ता यादी असेल.

त्याच वेळी, उन्नीकृष्णन मधील योजनेच्या एका वाक्खंडानुसार संस्था सार्वजनिक/ धर्मादाय न्यासाद्वारे चालविली जाईल याची आम्हाला खात्री करायची होती. मात्र, सुरुवातीला कंपनीने ही संस्था चालविण्याच्या हेतूने ट्रस्टची स्थापना केली होती, परंतु कंपनीने या ट्रस्टमध्ये भरलेली रक्कम प्राप्तिकर कायद्यांतर्गत कंपनीच्या मूल्यांकनात वजावट म्हणून दिली जात नसल्याने कंपनीला, हा ट्रस्ट सोडावा लागला, असे श्री

वेणुगोपाल यांनी आम्हाला समजावून सांगितले आणि असे स्पष्ट केले की, वित्त अधिनियम, १९८४ (पूर्वलक्षी प्रभावाने) द्वारे प्राप्तिकर अधिनियमाच्या कलम ४० अ मध्ये उपकलम (९) समाविष्ट केल्यामुळे कंपनीने ट्रस्टमध्ये भरलेली रक्कम प्राप्तिकर विभागाने अनुज्ञेय खर्च म्हणून वजा केली नाही आणि याच कारणास्तव ट्रस्ट सोडावा लागला होता. या संदर्भात कायद्याचे काय स्थान आहे, याविषयी आमचे समाधान व्हावे या हेतूने आम्ही ज्येष्ठ वकील श्री जे. राममूर्ती यांना विनंती केली की, त्यांनी आम्हाला मदत करावी आणि संबंधित संस्था चालविण्यासाठी स्थापन केलेल्या ट्रस्टमध्ये भरलेल्या किंवा स्थापन होणाऱ्या रकमेसाठी कंपनीला पूर्ण वजावटीचा दावा करणे शक्य होईल का, हे सांगावे. श्री राममूर्ती आणि श्री वेणुगोपाल यांनी आम्हाला आयकर अधिनियमातील संबंधित तरतुदी स्पष्ट केल्या आहेत. आम्हाला असे आढळले आहे की कलम ४० ए च्या उपकलम (९) नुसार, कंपनीला अशी पूर्ण वजावटीचा दावा करणे शक्य नाही. कलम ८० जी च्या हेतूने संबंधित ट्रस्टला मान्यता मिळाली असली तरी ही वजावट ट्रस्टमध्ये भरलेल्या रकमेच्या पन्नास टक्क्यांपर्यंतच होऊ शकते. अशा परिस्थितीत, आम्ही पुढील अटींच्या अधीन राहून केवळ या संस्थेच्या बाबतीत वरील अट रद्द करतो, उदा. कंपनीने आधी खाते उघडले नसल्यास, तिने याचिकाकर्ते-संस्थेशी संबंधित स्वतंत्र खाते उघडावे. संस्थेवर झालेला सर्व खर्च व संबंधित संस्थेने प्राप्त केलेले इतर पैसे त्यामध्ये प्रविष्ट केले जातील तसेच सदर रकमांच्या वापराचा तपशील ही त्यामध्ये प्रविष्ट केला जाईल. यासंदर्भात संबंधित कायद्यात काही बदल झाल्यास महाराष्ट्र शासन, ए.आय.सी.टी.ई किंवा इतर कोणत्याही इच्छुक व्यक्तीला या न्यायालयात योग्य फेरबदलासाठी अर्ज करता येईल.

या प्रकरणात, आम्हाला आनंदाने मदत केल्याबद्दल आम्ही श्री जे. राममूर्ती यांचे आभारी आहोत.

वरील निर्देशांसह रिट याचिका निकाली काढण्यात आली आहे. खर्च नाही.

याचिका निकाली काढली.

****

<u>अस्वीकरण</u>

या न्यायनिर्णयाचा मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही. तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

x-x-x-x